

In gesprek met Femme Gaastra

‘Alert en attent moeten we altijd zijn.’

Femme, om maar meteen met de deur in huis te vallen: wat is zee-geschiedenis?

Ik denk dat zee-geschiedenis of maritieme geschiedenis, de geschiedenis is die zich bezighoudt met alle vormen van de exploitatie van de zee — ook van het binnenwater — in het verleden. Het betreft dus de scheepvaart, het rederijbedrijf maar ook de handel, visserij, marine en tegenwoordig zelfs de *offshore*. Ook het vermaak aan de zee-kust wordt daartoe gerekend. Maar daar doe ik zelf niets aan.

Nu kun je natuurlijk niet alle facetten van de zee-geschiedenis in je onderzoek meenemen of doceren. Jouw invalshoek is toch sterk economisch, heb ik het idee.

Het is economisch en sociaal, maar in beginsel met name economisch. Dat ligt ook voor de hand als het gaat om die exploitatie van de zee.

Nu heeft Leiden een speciale leerstoel Zee-geschiedenis en een hoogleraar op dat gebied. Is dat uniek?

Het is uniek in Nederland, maar niet daarbuiten. Er zijn in Engeland, Canada en Denemarken maar ook in Amerika leerstoelen voor de maritieme geschiedenis. In Engelstalige landen wordt daarbij vaak een onderscheid gemaakt tussen *maritime history* en *naval history*, waarbij de *maritime history* onze, zeg maar, koopvaardij omvat en *naval history* meer de geschiedenis van de marine.

Hoe is de situatie verder?

Er zijn in het buitenland verschillende centra waar met name deze maritieme geschiedenis wordt bedreven. Esbjerg in Denemarken bijvoorbeeld, onder leiding van historicus Paul Holm. In Canada, New Foundland, is een heel centrum onder leiding van Lewis Fischer. Verder zijn er centra in Amerika

en in Australië. Daar wordt bovendien de zaak gedragen door verenigingen van zeegeschiedenis. Je hebt in ons land een Nederlandse Vereniging voor Zeegeschiedenis, maar dergelijke clubs heb je dus ook in het buitenland. Zij verenigen ook mensen die niet universitair geschoold historicus zijn, maar die toch regelmatig wetenschappelijke congressen organiseren, tijdschriften uitgeven en dus een deel vormen van, zeg maar, de achterban.

Om nu even terug te keren naar Nederland, naar Leiden speciaal: hoe oud is die leerstoel al?

Ik denk dat Milo de eerste was. Er was ooit, in de jaren dertig denk ik, al wel een privatdocent voor de maritieme geschiedenis, J.C.M. Warnsinck.²⁰ Maar Milo is na de oorlog benoemd, al in 1946, tot hoogleraar zeegeschiedenis. Ik denk dat de leerstoel tot stand is gekomen als een afsplitsing van de overzeese geschiedenis. Vervolgens is het voortgezet en ook op de kaart gezet door Jaap Bruijn, die Milo is opgevolgd.

En jij bent weer de opvolger van Jaap Bruijn?

En ik ben weer de opvolger van Jaap Bruijn. Bruijn had een persoonlijk hoogleraarschap. Dat heb ik dus ook. Voor een deel daarvan is financiering van buitenaf gevonden door een aantal clubs of stichtingen op het gebied van de maritieme geschiedenis, die bereid waren om de faculteit te steunen en daarmee die leerstoel te behouden.

112

Een persoonlijk hoogleraarschap, dat moet ik dus niet per definitie negatief opvatten, in de zin van: het vak is op de terugtocht, ze hebben er een persoonlijk hoogleraarschap van gemaakt.

Nee, zeker niet! Het is een volledig hoogleraarschap. Bovendien was en is er daarnaast nog een medewerker voor 0,6 fte; nu Henk den Heijer.

Hebben jullie een soort taakverdeling in de zin van: jij doet de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en Henk de West-Indische Compagnie (WIC)?

Ja, daar lijkt het wel op en dat is natuurlijk ook wel een klein beetje zo. Henk zit natuurlijk veel meer in het Atlantisch gebied en ik meer in Azië. Henk zit ook meer in de negentiende en twintigste eeuw, met name op het gebied van de visserij. Daarvoor heeft hij ook gepubliceerd en geeft hij college gegeven. Ik doe de koopvaardij in de negentiende en twintigste eeuw. Maar Henk

²⁰ J.C.M. Warnsinck was in 1933 tot privaatsdocent benoemd bij de Universiteit van Amsterdam, in 1936 bij de Universiteit Leiden en werd in 1939 bijzonder hoogleraar in de maritieme geschiedenis te Utrecht.

heeft vorig jaar een boek geschreven over de grote compagnieën, zowel de VOC als de WIC, als naamloze vennootschap; dus in die zin vullen we elkaar aan.²¹ Maar we komen ook, vrijmoedig, op elkaars terrein.

Wat voor toekomstperspectief is er nu eigenlijk op dit moment? Moeten we ons daar druk over maken? Dat het niet goed gaat, het aantal studenten dat misschien terugloopt, het aantal leerstoelen?

Alert en attent moeten we altijd zijn. Dat lijkt me goed. Ik geloof dat we bij Geschiedenis, in ieder geval in Leiden maar ik dacht ook wel bij de andere richtingen, niet te klagen hebben over het aantal studenten. We worden er zelfs een beetje mee overspoeld, heb ik soms het idee. Het is dus moeilijk om alle colleges te kunnen draaien. Maar ja, gezien de bezuinigingen die voortdurend op de Letterenfaculteit afkomen, moet je zorgen dat je studenten behoudt en laat afstuderen. En moet je voortdurend bezorgd zijn dat je strategische posities en doelen moet behouden en wilt behalen.

In Amsterdam is de economische geschiedenis aan de Faculteit der Geesteswetenschappen duidelijk op de terugtocht. Voor de Economische Faculteit geldt hetzelfde.

Voor Leiden durf ik dat zo niet te zeggen. Ik kan het niet zo goed inschatten. Wij hebben inmiddels een hoogleraar voor economische geschiedenis en wij pogen daarbij een hoogleraar sociale geschiedenis te krijgen. Vroeger hadden we dat, maar met het emeritaat van Van Arkel is de leerstoel verdwenen. Nu is misschien met behulp van buitenaf en vanuit Den Haag mogelijk een hooglerarschap sociale geschiedenis daarnaast te plaatsen.²² Maar je moet voortdurend vechten en strijden en meedoen in de race. Al met al is het vak geschiedenis de afgelopen dertig jaar hier een bloeiend vak geweest, voor zover ik kan zien ook de economische geschiedenis.

Wie zijn voor jou belangrijk geweest in je ontwikkeling?

Een aantal mensen. Natuurlijk allereerst Bruijn. Toen ik studeerde kon je zeegeschiedenis als bijvak kiezen, dat heb ik gedaan. Ik ben afgestudeerd bij de sociaal-economische sectie, zo heette dat toen, bij Peter Klein en Dik van Arkel en van hen beiden heb ik natuurlijk geweldig veel geleerd. Mijn dissertatie ging bij Schöffner en bij Bruijn. Dat kwam ook omdat ik in dat

²¹ Henk den Heijer, *De geotrooieerde compagnie. De VOC en de WIC als voorlopers van de naamloze vennootschap* (Deventer 2005).

²² Inmiddels gelukt.

VOC-project betrokken was geraakt.²³ Dus dat zijn, zeg maar, mijn vaders geweest in de geschiedenis.

Ander onderwerp, namelijk het onderzoek. Als ik zo kijk naar de output van de zee geschiedenis, dan is dat nogal wat. Het grote aantal promovendi van Jaap is natuurlijk beroemd. Het is goed je zwaartepunt erin aan te wijzen, de zeventiende eeuw misschien?

Ja, Jaap heeft dat denk ik nooit zo gestuurd. En zoals ik dat nu doe, de mensen komen op je af, dus ook nu stuur ik dat eigenlijk niet zo, in de zin van dat ik nu denk: we moeten dit vooral doen en dat niet. Dat zwaartepunt ligt wel enigszins in de zeventiende en achttiende eeuw en voor een deel heeft dat VOC-project een aantal proefschriften opgeleverd. Jaap Steur, Els van Eijck, Els Jacobs, Ingrid Dillo, Perry Moree, mijn eigen proefschrift; dus daar zit wel een zeker zwaartepunt in, maar daarnaast zijn er ook proefschriften verschenen over de negentiende en twintigste eeuw, over de werkgevers in het rederijbedrijf.

Ik neem aan dat je daar gewoon mee doorgaat, maar je hebt er wel iets aan toegevoegd, namelijk die negentiende-eeuwse koopvaardij, dat is een nieuw project.

114

Ja, voor mijzelf heb ik dat gedaan. Kijk, ik kom nooit meer los van die VOC, daar word ik natuurlijk altijd op aangesproken en daar weet ik ook wel iets van. Dus ik vind het ook erg leuk om dat te doen. Maar daarnaast wil ik zelf ook wel een andere dimensie en die ligt — en daar ging ook mijn oratie over — in de koopvaardij van de negentiende eeuw. Als het gaat om promovendi, dan ligt daar ook wel weer het zwaartepunt op de zeventiende en achttiende eeuw. Ik heb een promovendus voor de achttiende eeuw op de Zuidelijke Nederlanden. Tuan, mijn Vietnamese promovendus, doet het over de verhouding tussen Vietnam, de VOC en Zuidoost Azië, zeventiende eeuw. En er zijn nog twee promovendi bezig in de zeventiende en achttiende eeuw met andere onderwerpen, waarvan het proefschrift vrij ver gevorderd is. Maar er zijn ook andere onderwerpen, en net zo als bij Jaap, zijn het vaak mensen die van buiten komen.

Jullie geven ook avondcursussen of zijn dat avondcolleges?

Dat zijn avondcolleges, daar is een beetje een traditie in. Dat is een hoorcollegecyclus, die geven we nu voor de zestiende keer, en dat adverteren we ook ruim. We noemen dat à la carte, daar zitten voor de helft mensen van buiten,

²³ Het project dat resulteerde in de RGP-uitgaven *Dutch-Asiatic Shipping in the 17th and 18th Centuries* (The Hague 1979-1987)

in totaal zo'n zestig soms wel zeventig, en daar zitten 35 mensen bij die vanuit Heerhugowaard en Zwolle afreizen om die colleges bij te wonen.

Gepensioneerde marineofficieren?

Bijvoorbeeld ja, mensen uit koopvaardij en marine, maar ook willekeurige anderen, leden van de Vereniging voor Zeegeschiedenis en natuurlijk onze eigen studenten.

Dat wekt toch niet de indruk dat het vak op de terugtocht is, als je steeds met succes dit soort colleges kan geven.

Nee, ik geloof dat de maritieme geschiedenis in het geheel niet op de terugtocht is. Er is ook in Nederland een goede infrastructuur. Behalve dus die Vereniging voor Zeegeschiedenis en bijvoorbeeld de Linschoten Vereniging, heb je toch ook de grote maritieme musea. Dat zijn grote centra van onderzoek en misschien in de toekomst zelfs wel onderwijs. We kunnen daar goed mee samenwerken en die musea zelf hebben ook weer een kring om zich heen van vrienden, van mensen die geïnteresseerd zijn in het vak. Wat dat betreft is er een grote, levendige infrastructuur omheen.

De financieel-economische kant is natuurlijk heel belangrijk, en er worden vandaar uit wel wat concessies gedaan, heb ik het idee, naar het publiek toe.

Oh, ja, absoluut. Dat geloof ik ook. Het gaat natuurlijk met name om bezoekersaantallen in de musea. Daar worden ze vaak op afgerekend, maar ze doen ook goede dingen. Ze geven toch wel in het algemeen publicaties uit waar goede wetenschappelijk artikelen in verschijnen. Zo somber ben ik daar niet over. Maar er wordt zeker op het museale vlak wel eens wat gedaan waarvan je denkt: moet dat nou?

Het Zuiderzeemuseum is wel eens door een promovendus van mij een historische Efteling genoemd.

Dat zit er dik in. Het Scheepvaartmuseum in Amsterdam, dat is natuurlijk een prachtig mooi museum en het heeft zeker ook wetenschappelijke ambities, maar tegelijkertijd wil dat een soort maritieme beleving aanbieden. Als je dan gaat kijken hoe men dat in Amerika doet met een soort levende geschiedenis, dan krijgt het dat aspect, zeker. Je ziet het dus nu al met de replica van het schip de 'Amsterdam', daar heb je toneelspelers op. Als je daar komt, word je welkom geheten door de kapitein, Willem Klump. Dat heeft een dubbel aspect. Maar tegelijkertijd heeft men daar ook de ambitie om wetenschappelijk weer wat meer te doen.

Je bent er niet op tegen?

Ik ben er niet per se op tegen, mits het verantwoord gebeurt.

Toch maar even terug naar het onderzoek. Dat TANAP-project...

Dat is een groot project waarbij niet alleen Leiden betrokken is. Het staat voor 'Towards a New Age of Partnership'. Dat klinkt natuurlijk geweldig mooi, maar er is ooit een bekende studie verschenen, die heette *An Age of Partnership* en dat was een boek opgedragen aan de Amerikaanse historicus Holden Furber, die veel geschreven had over de achttiende-eeuwse verhouding tussen Europa en Azië, over de grote handelscompagnieën. Daar is dan de gedachte van: in de negentiende eeuw krijg je een koloniale, ongelijke verhouding tussen Europa en Azië, in de zeventiende/achttiende eeuw is dat niet zo.

Dit project beoogt eigenlijk een nieuwe generatie historici in Azië te kweken, die op basis van Nederlandse bronnen de geschiedenis van het eigen land, van de eigen regio kan beschrijven en begrijpen. En het heeft daarnaast een archiefpoot. Het is ook de bedoeling om de archieven van de VOC in Afrika en Azië, dus Kaapstad, Jakarta, Colombo en Chennai (aan de oostkust van India), in een betere toestand te brengen en toegankelijk te maken. Tegelijkertijd willen we graag dat een aantal historici uit de Aziatische landen Nederlands leert en vervolgens in staat wordt gesteld, met een beurs, een dissertatie te schrijven over hun eigen land, op basis van Nederlandse bronnen. Nu zijn er zo'n zeventien promovendi bezig. NWO betaalt die beurzen en het project zal nog twee jaar lopen. We hopen aan het eind van dit project een aantal dissertaties te hebben.

116

En waar worden die dan gerealiseerd, in hun eigen land?

Die worden in principe gerealiseerd in Leiden, soms ook onder begeleiding van promotoren van andere Nederlandse universiteiten en in samenwerking met een co-promotor uit het betrokken land. Voor India is dat dan Om Prakash, economisch historicus; voor andere landen zijn er weer andere historici, maar de promoties zullen in het algemeen in Leiden plaatsvinden.

Dat wordt een hele drukke tijd.

Dat is een hele drukke tijd. Allereerst was, en is het nog steeds, heel bewerkelijk om deze studenten te begeleiden. Daar is een hele groep van historici mee bezig, niet alleen uit Leiden maar ook uit Amsterdam. Gerrit Schutte bijvoorbeeld van de VU, en Peter Rietbergen van Nijmegen. Daar is een groot aantal mensen bij betrokken en de bedoeling is dat die dissertaties dan ook in een Leidse reeks verschijnen.

En jij bent hoofdverantwoordelijke in Nederland?

Nee, dat is Leonard Blussé. Ik zit wel in de programmacommissie, dus ik ben wel medeverantwoordelijk voor de uitvoering van het gehele programma. Ik begeleid zelf als promotor twee dissertaties en ben als co-promotor, of lid van de leescommissie, bij een hele reeks van de andere betrokken.

Is daarbij jouw speciale invalshoek de economische geschiedenis of kunnen we dat breder zien?

Dat kun je breder zien. De twee onderwerpen die ik als promotor begeleid zijn wel overwegend economisch. Het betreft handelsrelaties in het algemeen, met Vietnam en particuliere handel in de achttiende eeuw. Maar de studies die in het kader van het TANAP-project worden geschreven zijn niet uitsluitend economisch van aard. Er komen ook sociale onderwerpen aan bod, andere studies vallen in de categorie culturele of mentaliteitsgeschiedenis.

Nu zitten we toch weer op het onderzoek met dat verhaal van jou over die dissertaties. De economische invalshoek is natuurlijk van belang. Hoe sta je tegenover de toepassing van wat theoretische economie en van kwantitatieve methoden en technieken in historisch onderzoek? Of zeg je, ik blijf een letteren-historicus.

Ik denk dat ik mijzelf toch meer moet beschouwen als een letteren-historicus, als een historicus die met enige afstand de economische modellen volgt. Ik heb er wel bewondering voor, maar aan de andere kant ben ik een beetje huiverig voor het al te snel toepassen van met name economische getallenreeksen, omdat ik zelf uit die VOC-periode weet hoe gemakkelijk je die reeksen kunt interpreteren of kunt misinterpreteren. Ik denk dat ik — in die zin — zelf meer een traditioneel economisch historicus ben, en daar een zekere bescheidenheid moet betrachten.

Maar de waarde van die benadering zie je wel in, want je hebt laatst een dissertatie samen met Richard Griffiths als promotor afgerond.²⁴

Jazeker, ik zie de waarde daarvan in. Ook deze dissertatie — van Cátia Antunes — geeft duidelijk aan dat je met modellen en theorieën een heel eind kunt komen en ik denk dat dat ook een goede ontwikkeling is. Nee, ik ben er zeker niet op tegen.

²⁴ Cátia Antunes, *Globalisation in the early modern period. The economic relationship between Amsterdam and Lisbon, 1640-1705* (Amsterdam 2004). Zie voor Griffiths' opvattingen elders in deze bundel.

Ik denk dat je ook wat minder sceptisch op dat punt bent dan je voorganger.

Denk ik wel, ja.

In zoverre ga je het toch weer net een ietsje anders doen.

Mag ik nog een paar opmerkingen maken? Allereerst is het zo, dat is ook wel een beetje in de antwoorden op de zojuist gestelde vragen naar voren gekomen, dat de maritieme geschiedenis en zeker ook de economische maritieme geschiedenis een goed georganiseerde infrastructuur heeft. Er is een *International Journal of Maritime History*, er is een Vereniging van Maritieme Economische Geschiedenis (International Maritime Economic History Association), een internationale club die ook met name op dit terrein één of twee keer per jaar een uitgave pleegt. Mooie boeken zijn dat in het algemeen. Dat ziet er dus goed uit, ook voor de toekomst, denk ik.

Nu iets over de plaats van de geschiedenis in de samenleving; dat is natuurlijk iets heel breed. In Nederland wordt wel eens gedacht dat we geen historisch besef hebben; daarvoor moet je in Engeland zijn! Want in Engeland, daar drijft het allemaal op historisch besef. Ik heb in 2002 gemerkt dat dat niet het geval was. Ik werd helemaal overspoeld door de VOC-golf die dat jaar Nederland trof en het is wel opvallend dat de oprichting van de Engelse East India Company in 1600 herdacht is met één klein congresje in het Maritime Museum in Greenwich in 2000. Er is een hele fraaie bundel uitgekomen, daar heb ik ook nog aan mee mogen werken, maar in Nederland wist je gewoon van mallotigheid niet waar je naar toe moest. Ik heb 24 lezingen gegeven in dat jaar, in Gorinchem en in Leeuwarden en in Djakarta en in Amsterdam. Discussie, in die zin leefde dat zeer en ja, er werd ook echt over gesproken. Mocht het wel worden gevierd, want er was een commissie die zich afvroeg of we ons niet vreselijk moesten schamen? Dus in die zin is de plaats van de geschiedenis in de samenleving, geloof ik, duidelijk. Historisch besef lijkt wel haast weer op te rukken, heb ik zo'n idee. Er is een grote algemene belangstelling voor de geschiedenis.

118

Je hebt 24 lezingen genoemd. Ligt hier niet een probleem? Er wordt zoveel gepubliceerd. Wij zijn altijd driftig aan het publiceren en hebben geen tijd om de producten van onze collega's te lezen.

Dat zit er een beetje in natuurlijk. Dat gevaar dat loop je wel. Je moet zorgen dat je niet teveel herhaalt in die lezingen, dus ik moet steeds verschillende invalshoeken kiezen. Ik vond het wel mooi. Ik geloof dat Van Stipriaan het zo zei: de VOC is een geloof geworden. Het is allemaal dé VOC, en niets daarbuiten. Daar moet je wel voor oppassen. Maar goed, het geldt dus ook voor andere gebieden. Ik merk gewoon dat er zeker voor maritieme geschiedenis

een brede belangstelling bestaat en dat geldt ook voor de geschiedenis van de negentiende en twintigste eeuw.

Nog iets over de Linschoten Vereniging. Daar hobbelde je nogal snel overheen. Oorspronkelijk is het een serie waarin bronnen worden uitgegeven, maar is dat nog zinvol vandaag de dag? Die bronnen, dat zijn toch meestal boekwerken of verzamelingen die op één plaats heel makkelijk toegankelijk zijn?

Het zijn niet altijd bronnen die op één plaats berusten. Het zijn vaak geschreven stukken, niet altijd al mooie gedrukte reisverhalen. Het is een algemene vraag: moet je bronnen nog op deze manier uitgeven? De Linschoten Vereniging doet dat nog steeds wel. Dat zijn eigenlijk afgeronde verhalen. Het is vaak een reisverhaal, vaak over zee, soms over land, dat met een uitvoerig commentaar een goed boek oplevert. Maar je kunt je afvragen of zo'n uitgave nog steeds de moeite van het uitgeven is. Dat geldt ook voor andere bronnenuitgaven, zoals het werk van De Korte dat door het NEHA is uitgegeven.²⁵ Al die grote cijferreeksen, de jaarlijkse financiële afrekening van de VOC, moet je dat soort dingen nog in die vorm uitgeven? Dat zou je misschien ook wel beter via internet kunnen ontsluiten.

Hoewel jij natuurlijk wel geprofiteerd hebt van wat De Korte heeft gedaan. Dat merkt je ook wel eens expliciet in je werk, dan wordt die oude De Korte er weer bij gehaald.

119

Ja, absoluut, ik heb veel van hem geleerd, dat is zeker waar. Het is een type dat in dat NEHA-stramien past. Toen hij 75 was en uit zijn accountantskantoor was gestapt, wilde hij ook écht weten hoe met de boekhouding van de VOC stond. Toen is hij naar het archief gegaan om dat uit te zoeken. Dat was natuurlijk wel een mooie actie.

En jij bent hem daar in dat archief letterlijk tegen het lijf gelopen?

Ja, daar heb ik veel van geleerd.

Terug naar de Linschoten Vereniging. Die moet nog maar even doorgaan?

De Linschoten Vereniging gaat zeker door. Ik geloof dat ze op dit moment ook weer vrij bloeiend zijn. Ik zag net ook weer de aankondiging voor het nieuwe boek, over een reis naar Spanje overigens, dus niet naar Azië of Amerika, gewoon een Europese reis. Ze zijn bezig met deel 102, 103, ik weet het niet precies.

²⁵ J.P. de Korte, *De jaarlijkse financiële verantwoording in de VOC* (Leiden 1984).

Als je kijkt naar het proefschrift van Roelof van Gelder zijn er nog genoeg manuscripten te verwachten.²⁶

Oh ja, er zijn nog genoeg manuscripten te doen. Een tijd lang was dat bijna helemaal ingezakt. Eind jaren tachtig was het moeilijk om nieuwe manuscripten te krijgen en toen bleven de leden ook weg. Maar dat is nu dus weer geheel en al hersteld. Ja, het gaat natuurlijk altijd op en neer. Ik heb ooit eens een lezing gegeven over de geschiedenis van de Linschoten Vereniging. Met name in het begin hadden ze veel leden en dat loopt dus in de crisisjaren terug. In en na de oorlog neemt het ledenaantal gigantisch toe tot bijna duizend; normaal is het vier- tot vijfhonderd.

Kun je dat verklaren?

Ik denk dat men toen echt een beroep heeft gedaan op het vaderlandgevoel!

²⁶ Roelof van Gelder, *Het Oost-Indisch avontuur. Duitsers in dienst van de VOC (1600-1800)* (Amsterdam 1997).